

İmam Hatip Okullarının Tarihsel Gelişimi, Modeli ve İlgili Tartışmalar
Historical Development, Model and Related Discussions of Imam Hatip Schools

Tecelli Karasu

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Bölümü

Assoc. Dr., Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of
Philosophy and Religious Studies Muş/Türkiye

E-posta: t.karasu@alparslan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4218-2802

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December

Geliş/Received: 29 Ekim/October 2022

Kabul/Accepted: 12 Aralık/December 2022

Yayın/Published: 31 Aralık/December 2022.

Atıf/Cite As

Karasu, Tecelli. "İmam Hatip Okullarının Tarihsel Gelişimi, Modeli ve İlgili Tartışmalar".
Demokrasi Platformu Dergisi, (2022), 11/37: 212-243.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir.
/This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Tecelli Karasu)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Tecelli Karasu % 100

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com

Copyright © Published by Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkmaya başlayan özel meslek elemanı yetiştirme fikri, imam hatip okullarının açılmasını beraberinde getirmiştir. Dönemin şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve müfredatında hem dini derslere hem de fen ve kültür derslerine yer veren bu okulların programları, Türk İslam modeli olarak bilinmektedir. Bununla birlikte açıldıkları günden günümüze bu okulların kendisi ve müfredatları tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Modern dönemle birlikte dine ve dolayısıyla imam hatip okullarına gerek kalmadığını düşünenler olduğu gibi, devletin dini hegemonyasında tutmak için bu okulları açtığı şeklinde eleştirenler de bulunmaktadır. Bu durum imam hatip okullarının tarihini, modelini ve ilgili tartışmaları öz olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu çalışmada, imam hatip okullarının kuruldukları günden bugüne nasıl tarihi bir seyir izlediği, imam hatip modelinin temel özellikleri ve bu modelin uygulandığı okullar ile ilgili tartışmalar ele alınmıştır. Kimi zaman iddialar ve dayanakları yorumlanmıştır. Alan yazına dayalı yapılan çalışmada salt tarih bilgisi verme yerine, bugüne yansımaları olan noktalar analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde sayı ve kalite olarak sürekli zikzaklar çizen bu okullardaki eğitimin; devletin denetim ve gözetimi altında olması, genel eğitim sisteminde yer alması, din ve kültür derslerinin modern tarzda verilmesi, Sünni Hanefi anlayışın benimsenmesi ve sosyo-kültürel çevreleriyle bütünleşmeleri gibi temel özelliklerinin olduğu ifade edilebilir. Bu okullarla ilgili tartışmaların ise daha çok laiklik, mezunlarının farklı mesleklerde çalışmaları, kızların bu okullara gitmeleri ve farklı bir zihniyette yetişebilmeleri üzerinde yapıldığı söylenebilir. Bununla beraber normal okullar arasındaki yaklaşık %13'lük oranla farklı programlar uygulayarak tarihinin en zirve dönemlerinde oldukları ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Din Eğitimi, İmam Hatip Okulları, İmam Hatip Modeli, İmam Hatip Tartışmaları.

Abstract

The idea of raising private professional staff, which started to emerge in the last period of the Ottoman Empire, brought about the opening of imam hatip schools. The programs of these schools, which emerged depending on the conditions of the period and included both religion, science, and culture courses in their curriculum, are known as the Turkish-Islamic model. However, it has been discussed since the day it was opened. While some think that there is no need for religion and therefore imam hatip schools with the modern period, there are also those who criticize these schools as schools opened by the state to keep the religion under its hegemony. This situation requires to consider the history, model, and related discussions of imam hatip schools. In this study, the historical course of imam hatip schools from the day they were

founded, the basic features of the imam hatip model, and the discussions about the schools where this model is applied are discussed. Sometimes the claims and their grounds have been interpreted. In this study, based on the literature, instead of giving time and date information, the points that reflect today were analyzed. As a result of the study, the education in these schools draws zigzags in terms of number and quality; It can be said that they have basic features such as being under the control and supervision of the state, taking place in the general education system, giving religious and cultural lessons in a modern style, adopting the Sunni Hanafi understanding and integrating with their socio-cultural environment. It can be said that the discussions about these schools are mostly based on secularism, their graduates working in different professions, and girls going to these schools and growing up with a different mentality. However, it can be stated that they are in the peak period of their history by applying different programs with a ratio of approximately 13% among normal schools.

Keywords: Religious Education, Imam Hatip Schools, Imam Hatip Model, Imam Hatip Discussions.

Giriş

İslam; yetiştirme, olgunlaştırma bir bakıma eğitim dinidir. Bu anlamda Kur'an ve Sünnette insanın kendisini ve varlıkları tanınması gerektiğine işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır. Dahası aklın kullanılmasını salık veren ayetlerin fiil formunda bulunması, insanın kendisindeki potansiyeli en üst derecede kullanması gerektiğine işaret eder. Ayrıca din ve dünya için gerekli bilgilerin öğrenilmesinin farz kılınması bu anlamda önemlidir.¹ İnsanda potansiyel olarak var olan aklın kullanılması ise gerek formal gerek informal eğitim ile mümkün hale gelebilir.

İslam peygamberinin dini insanlara aktarması bir bakıma eğitim ile gerçekleşmiştir. Bu anlamda Kur'an ve Sünnet'in içeriklerinin yanında aktarma usulleri çağlar üstü temel ilkeler vazeder. Bu ilkelere bağlı olarak Hz. Peygamberin evlerde başlattığı eğitim, sırasıyla mescit ve Suffe'de devam etmiştir. Daha sonraları mektepler, kitapçılar, hanlar, kütüphaneler, saraylar, edebiyat salonları gibi farklı kurumlar da temel işlevlerinin yanında eğitim- öğretim faaliyetlerinin yürütüldükleri mekânlar olmuşlardır.² Nihayet kapsamlı, programlı eğitim öğretimin yapıldığı medreseler inşa edilmiş ve buralarda devlete personel yetiştirmenin yanı sıra halkı her konuda aydınlatma faaliyetleri

¹ Teceli Karasu, *Din Eğitiminde İşlevsel Akıl* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2021), 21.

² Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 2006), 20-55.

gerçekleştirilmiştir. Bu durum, pek çok farklı Müslüman coğrafyada uzun süre devam etmiştir. Ancak, tarihi mirasına sahip olduğumuz son devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinde medrese eğitiminden istenen kazanımların elde edilememesi temel amil olarak görülmüş ve bu durum dünya görüşü ve teşkilat yapısı farklı olan Batı tarzı kurumların açılmasına sebebiyet vermiştir.³ Bu girişim temel ilkelerini İslam'dan alan medreselerin değer kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Aslında bir bütün olarak devlet kurumlarındaki bozulmanın, medrese kötü yönetimlerinin, ders programlarının döneme cevap verememesinin, halkın medreseye yönelik tutumunun da bunda etkisi yadsınamaz.⁴ Bununla beraber Medreselerin daha nitelikli hale gelmesi adına çabalar da yok değildir. Bu çerçevede yapılan girişimlerden biri de vaiz, imam ve hatip yetiştiren farklı program uygulayan medreselerin açılması olmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ilk örneklerini gördüğümüz imam hatipler yüzyılı aşkın bir geçmişe sahip okullar olarak Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı eğitim hizmeti sunmaktadır. Tarihi seyri içinde, siyasilerin siyasi emellerine bağlı olarak zikzaklar çizerek gelişen bu okulların günümüzde normal okullar arasındaki oranı ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Bu okulların tarihinin, uygulanan modelin bilinmesi ve okullar ile ilgili tartışmalardan haberdar olunması, günümüze yönelik uygulamalara ışık tutabilecektir. Bu anlamda imam hatip okullarıyla ilgili pek çok bilimsel çalışma kaleme alınmıştır. Bunlar içerisinde tarihsel süreçte onları ele alan çalışmaların sayıları da hatırı sayılır bir düzeydedir. Bununla birlikte bu çalışmaların üzerinden zaman geçmesi, farklı modellerde imam hatip okullarının açılması, uluslararası düzeyde hizmete başlamaları ve tartışmalara kimi farklı boyutların eklenmesi konunun öz olarak yeniden konu edinilmesini gerektirmektedir. Bu anlamda imam hatip okullarının tarihi sürecini, imam hatip modelini bu süreçte yaşanan tartışmaları ve dayanaklarını ele alan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden alan yazın incelemesi takip edilmiştir. Konu ile ilgili çalışmalardan günümüze ışık tutacak şekilde yararlanma yoluna gidilmiş, salt tarih bilgisi yerine uygulamalardan günümüze ışık veren boyutlara yoğunlaşmıştır.

Çalışmada temelde üç soruya yanıt aranmıştır:

1. İmam hatip okullarının tarihi gelişim süreci nasıl olmuştur?

³ Salih Zeki Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 167.

⁴ Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, 167-169.

2. İmam hatip modeli nedir? Bu modelin temel özellikleri nelerdir?
3. İmam hatip okullarıyla ilgili tartışmalar ve dayanakları nelerdir?

1. Tarihsel Gelişimi

1.1. Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Eimme ve'l Huteba ve Medresetü'l-İrşad

Medresetü'l-vâizîn, Osmanlının son dönemlerinde eğitim sisteminde yeni okulların ortaya çıktığı, mektep sayılarının ve çeşitlerinin arttığı bir dönemde kurulan medreselerden biridir. Din görevlilerinin yaptıkları işe yönelik özel eğitim almaları gerektiği fikri, bu alana özel medrese açma girişimini başlatmıştır. Medresetü'l-vâizîn “Kur’an ve Sünnet çerçevesinde İslam’ın faziletlerini ve medeniyet düşüncesini tüm insanlara aktarabilecek yeterlilikte kimseler yetiştirmek”⁵ amacıyla 6 Şubat 1912’de öğrenim süresi dört yıl olan yüksek dereceli medrese olarak kurulmuştur.⁶ Vaiz yetiştirmeye yönelik açılan bu medresenin ders müfredatında Hadis, Kelam, Fıkıh, Hitabet gibi derslerin yanında Fizik, Geometri, Felsefe, Hukuk, Sağlık, Beden Eğitimi gibi dersler de yer almıştır. Ders programlarına bakıldığında, sadece dini derslere yer veren dönemin medrese eğitimi anlayışından farklılaşmanın olduğunu söylemek mümkündür.⁷

Medresetü'l Eimme ve'l Hutaba 1913 yılında açılmıştır. Din hizmetleri alanında açılan bu medresede Arapça, Türkçe, Hitabet, Ezan, İlahi Uygulaması gibi dersler verilmiştir. Ders programı incelendiğinde daha çok mesleki derslerin olduğu söylenebilir.⁸ Nüfus ve tapu kayıtlarını tutma, evlenme-boşanma işlemlerini yürütme, ahlak zabıtalığı yapma görevlerini de üstlenen imamlara ve hatiplere yönelik bu özel medreseler, “imam ve hatipler kısmı” ile “müezzin kısmı” olmak üzere iki kısımdan meydana gelen orta mektep seviyesindedir.⁹ Bu medreselerin açılmasının birinci dünya savaşı yıllarına denk gelmesi hak ettikleri

⁵ Mustafa Öcal, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 4.

⁶ İbrahim Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 59.

⁷ Tuğba Yalçın Aydeniz, “Osmanlı’da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü’l Vaizin”, *Osmanlı İstanbulu III*, ed. M. Feridun Emecen vd. (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015), 620.

⁸ Recai Doğan - Fatma Çapçioğlu, “İmam Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi*, ed. Recai Doğan - Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 144.

⁹ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 59-60.

ilgiyi görmelerini engellemiştir. Bununla birlikte bu medreselerin açılması daha önce örnekleri olmayan bu döneme özgü olma yönüyle yeni uygulamalardır.¹⁰

Medresetü'l İrşad, Medresetü'l-vâizîn ile Medresetü'l Eimme ve'l Hutaba'nın öğrenci yetersizliği nedeniyle birleştirilmesi neticesinde 1919 yılında kurulan bir medresedir. Bu medresede "vaizler" ile "imam- hatipler" olmak üzere iki şube oluşturulmuştur. Bu yeni okulun öğrenim süresi, imam-hatip kısmında 2, vaizler kısmında 3 yıl olarak belirlenmiştir. Vaizler kısmının öğretim programında mesleki derslerin yanı sıra Sosyoloji, Sağlık Bilgisi, Felsefe Tarih gibi derslere de yer verilmiştir.¹¹

Nitelikli din adamı yetiştirme gayesiyle açılan bu üç tür ihtisas medresesinden dönemin zor şartları nedeniyle istenen verim alınamamıştır. Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşından dolayı öğrencilerinin çoğu şehit olan ve yeni öğrenci bulamayan bu okulların mezunlarına da yeterli istihdam alanı açılmamıştır.¹²

1.2. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi

Osmanlı'nın son dönemlerinde medreselerin ıslahına yönelik pek çok girişimde bulunulmuştur. Bunlardan biri de medreseleri tek çatı altında toplama düzenlemesidir. İlk olarak İstanbul'da bulunan medreseler için düzenleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede öğretim faaliyetlerini sürdüren medreseler, bir araya getirilerek "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi" adı altında tek bir medrese kabul edilmiştir. Bütün öğrencilerin aynı usul ve kaidelerle eğitim sürecini yaşamaları temin yoluna gidilmiştir.¹³ Geleneksel medrese yapısından farklı olan bu eğitim kurumları, batı tarzı eğitim kurumları örnek alınarak yapılandırılmaya çalışılmıştır. Tâlî kısım-ı evvel, tâlî kısım-ı sâni ve âlî olmak üzere üç öğretim aşama ve her bir aşamanın da öğretim süresi 4 yıl olmak üzere toplam 12 yıl olacak şekilde bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Giderek bozulan ve öğretimi sadece dinî ilimlere münhasır kalan bir yapı¹⁴ terk edilerek genel olarak derslerin %40'ı mesleki dersler %60'ı ise Sosyoloji, Psikoloji, Maliye, Resim, Beden gibi kültür dersleri

¹⁰ Salih Zeki Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 41.

¹¹ Doğan - Çapçioğlu, "İmam Hatip Liseleri", 144.

¹² Salih Zeki Zengin, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 224.

¹³ Mübahat Kütükoğlu, "Darül Hilafetil Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/2 (1978), 3.

¹⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03 Kasım 2022).

olarak tanzim edilmiştir. Bu medrese modeli, sonraki dönem Anadolu medreselerinin yapılandırılmasında örnek alınsa da uygulama birliğine gidilememiştir.¹⁵ Bu girişimler medrese ıslahına yönelik olumlu adımlar olmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi medresenin talebe bulmasını güçleştirmiştir. Dahası 1910, 1914 ve 1917 yıllarında üç ayrı İslah Nizamnamesi hazırlanıp yürürlüğe konulması sebebiyle olsa gerek bu farklı programlarla açılan medreseler yeterince ilgi görememiştir.¹⁶

1.3. İmam Hatip Mektepleri

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra dönemin Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Vasıf Çınar'ın emriyle 1924 tarihinde medreselerin kapatılması üzerine farklı yerlerde 29 adet imam hatip mektebi açılmıştır. Mesleki derslerin yanında fen ve kültür derslerinin yer aldığı bir program uygulayan imam hatip mektepleri, ilkokula dayalı eğitim süresi 4 yıllık okul olarak tasarlanmıştır. Ancak bu mektepler, ilk defa açılmış olmaktan ziyade, Dar'ul Hilâfe-i Aliyye medreselerinin isim ve programlarının değiştirilmesiyle oluşturulmuşlardır. Bu mekteplerin programları incelendiğinde yukarıda bahsi geçen Dar'ul Hilâfe-i Aliyye ve Medresetü'l Vaizin'e benzediği söylenebilir.¹⁷ Müfredatlarında yer alan derslerin %47'si meslek dersleri %53'ü ise fen ve kültür derslerinden oluşmaktadır.¹⁸ Bu durum, bu okulların genel din eğitimi veren kurumlardan ziyade mesleki din eğitimi veren okullar olarak düşünüldüğünün göstergesidir.¹⁹

Yasal ve meşru hiçbir gerekçe olmamasına rağmen "yüksek diniyyat mütehasısı yetiştirmek" amacıyla açılan bu mektepler, açıldıktan bir yıl sonra 2 tanesi hariç kapatılmıştır. Bu ikisinin de zamanla kapatılma yoluna gidilmiştir. 1931-1932 ders yılında ise imam hatip mekteplerinin öğretimi sona ermiştir.²⁰ Ömürlerinin kısa olması bu okullardan çok az kişinin mezun olmasına neden olmuştur. Bu durum okulların niteliklerine ve mezunların yeterliliklerine dair fikir yürütmeyi zorlaştırmaktadır.

¹⁵ Doğan - Çapcıoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 145.

¹⁶ Mustafa Öcal, "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)", *Değerler Eğitim Merkezi* 100. Yılında İmam Hatip Liseleri (2015), 66.

¹⁷ Mustafa Öcal, "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü - Nurullah (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 228.

¹⁸ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 80.

¹⁹ Yusuf Acuner, "İmam Hatip Okulları", *Din Eğitimi*, ed. İbrahim Turan - Bayramali Naziroğlu (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 129.

²⁰ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 51-53.

Resmi kaynaklara göre, bu okulların kapatılma gerekçesi öğrencilerin rağbet etmediğidir. Bununla birlikte pek çok farklı nedenin de olduğu bilinmektedir. Bu okullara yönelik olumsuz tutumun daha ilk açıldığı günlerde başladığını söylemek mümkündür. “Okulların orta derece mektep seviyesinde ve mezunlarının İlahiyat Fakültesine gidemiyor olması”²¹ başlı başına önemli bir sorundur. Bununla birlikte Öcal’a göre kapandıkları dönemde bile bu okullar, devletin her tür desteğini verdiği emsal okullara nazaran daha fazla öğrencinin gittiği okullardır. Dolayısıyla öğrencisizlik geçerli bir sebep değildir. Mekteplerin lise kısımlarının açılmaması, mezunlarının istihdam alanının olmaması, okul öğrencilerin etiketlenmesi, hoca ve talebelere baskı uygulanması, okullara çalışacak personel ve ödenek verilmemesi, 1927’de din görevliliğinin devlet memuriyetinden çıkarılması gibi nedenlerin²² bu okulların kapatılmasına sebep olduğunu söylemek daha makuldür. Daha açık bir ifadeyle bu okulların, mevcut yönetimin laiklik anlayışı ve uygulamaları ile 1928 yılında yapılan harf inkılabı gibi uygulamalara bağlı olarak devlet politikası gereği kapatıldıkları söylenebilir.²³

1.4. İmam Hatip Kursları

İmam hatip mekteplerinin kapatılması, okul müfredatından din derslerinin çıkarılması ve yüksek din öğretiminin yapılmayışının üzerinden yıllar geçtikçe ülkede dramatik görüntüler baş göstermeye başlamıştır. Din görevlisi yetiştirecek herhangi bir kurumun olmayışı, Osmanlı döneminde yetişmiş din görevlerinin yaşlarının ilerlemesi ve ölüm gibi nedenler, din adına toplumda olumsuz sonuçların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. 1950’lili yıllara doğru mihraba çıkıp namaz kıldıracak, ölen kimselerin cenazelerini yıkayacak kimseler oldukça azalmıştır. Bu durum siyasi partileri, siyaset gereği konuyla ilgilenmek durumunda bırakmıştır.²⁴

1949 yılında ilk olarak İstanbul ve Ankara’da olmak üzere kurslar açılmıştır. Daha sonra farklı yerlerde benzer kurslar açılmaya devam etmiştir. 10 ay süreli imam hatip yetiştirme kurs programı hazırlanmasına rağmen uygulamada kurs sürelerinin 5 ay olduğunu ifade edenler de vardır. Kursların açılması sürecinde yaşanan sıkıntılardan biri de kursta hocalık yapacak yeterlilikte kimselerin bulunmayışı olmuştur.²⁵ Dahası kurs programında Tarih, Türkçe, Coğrafya, Yurt

²¹ Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, 54.

²² Öcal, “İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, 231-232.

²³ Abdullah Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 110.

²⁴ Öcal, “İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, 233.

²⁵ Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*, 128.

Bilgisi, Sağlık Bilgisi gibi dersler olmasına rağmen Fıkıh dersinin olmaması dikkat çekicidir. Bu durum kursların gereksinim duyulan din görevlisi ihtiyacını karşılamaktan ziyade demokrasiye geçiş döneminde siyasi bir yatırım gayesiyle açılmış oldukları yönünde yorumlanabilir. Zaten kursların açılma sürecinde o dönem hükümetinde fikir birliğinin olduğunu söylemek güçtür. Zira meclis görüşmelerinde imam hatip liselerinin açılması gerektiği konuşulmasına²⁶ rağmen imam hatip kurslarının açılması şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir.²⁷ Uygulanan müfredat, hocaların durumu, verilen süre gibi kimi nedenlerden kaynaklı kurslardan istenen faydanın sağlandığı söylenemez.²⁸ Buna rağmen bu kursların açılması, din eğitiminin devlet eliyle verilmeye başlanması sonraki dönem din eğitimindeki gelişmelere öncülük ettiğinden büyük öneme sahiptir.²⁹

İmamlık ve hatiplik gibi dini görevi ifa edecek kimselere duyulan ihtiyacın ve bu kimselerin yetiştirilmesine yönelik kurumların açılabilmesinin kabul edilmesi, bu uygulamaların rejim ve Anayasanın laiklik ilkesiyle çelişmeyeceğinin tasdik edilmesi anlamını taşıdığına yormak mümkündür.³⁰ Zira bu uygulamanın laiklik karşıtı olduğunu o dönemde de söyleyenler az değildir. Ancak komünizm tehlikesi³¹ ve siyasi hesaplar onların da ciddi olarak muhalefetlerinin önüne geçtiği söylenebilir.

1.5. İmam Hatip Okulları

Demokrat partinin kurulması ve 1950'de iktidara gelmesi Türkiye'de din eğitimi konularında ciddi değişimin başlangıcı olmuştur. Ezanın Türkçe dışında bir dille kullanılmasını yasaklayan maddenin kaldırılması, okul müfredatına isteğe bağlı din derslerinin eklenmesi, radyo dini yayın yasaklarının kaldırılması başta olmak üzere halkın din ve maneviyat alanında bir dizi olumlu gelişme yaşanmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Türk milletine hitap edecek olgun, kültürlü imam ve hatiplerin olması gerektiğini ifade etmesinden sonra 1951-1952 ders yılı başında Ankara, Adana, İstanbul, Kahramanmaraş, Konya ve Kayseri olmak üzere yedi ilde imam hatip okulu açılması kararı alınmıştır. Henüz din eğitimi genel müdürlüğü olmadığı için bu okullar, özel okullar müdürlüğüne bağlı

²⁶ Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 169.

²⁷ Öcal, "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi", 233-235.

²⁸ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 97.

²⁹ Eyup Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 49 (01 Ocak 2013), 391.

³⁰ Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*, 126.

³¹ Doğan - Çapçoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 150.

olarak açılmış ve eğitime başlamışlardır. 5 yıllık ilkokula dayalı 4 yıl eğitim veren ortaokul seviyesinde olan bu okulların, 1954-1955 öğretim yılında mezunlarını verdikleri dönemde 3 yıllık lise kısımları da açılmıştır. Böylece imam hatip okulları 4+3=7 yıl eğitim veren bir öğretim kurumu haline gelmiştir.³² Zamanla okulların ve bu okullara kayıt olan öğrencilerin sayılarında da ciddi artışlar olmuştur.³³

İmam hatip okullarıyla halkı din ile ilgili konularda aydınlatmanın yanında “imamlık, hatiplik, Kur’an kursu öğreticiliği, gerektiğinde müftülük, vaizlik ve benzeri görevleri yapmak üzere ortaöğretim görmüş din görevlisi yetiştirme”³⁴ amaçlanmıştır. Bu okulların programları incelendiğinde 1924-1932 yılları arası eğitim faaliyetlerini sürdüren imam hatip mekteplerinin programlarına benzediği söylenebilir. Programda yaklaşık %40 mesleki (dini), %60 ise fen ve kültür dersleri yer almıştır. Bu okullarda uygulanan programda yer alan fen ve kültür dersleri eş değer diğer normal okulların programlarına denk iken mesleki dersler ek olarak verilmektedir. Bu durum ders programlarının yoğun ve ağır olduğu şeklinde yorumlanabilir. Program okulun hem ortaokul hem de lise kısımlarında 1971 yılına kadar değiştirilmeden devam etmiştir.

İmam hatip okullarında dikkati çeken bir durum ise Kur’an-ı Kerim dersinin latin harfleriyle okutulma şartının getirilmesidir. Fakat İstanbul İHO müdürü Celalettin Ökten, Kur’an’ın Arapça aslından okutulması hususunda çokça çaba sarf etmiş ve bu kararı tashih ettirmiştir.³⁵ Yanı sıra ders kitaplarının olmayışı, hocaların azlığı ve yetersizliği o dönem okullarında yaşanan temel sıkıntılardır. Her ne kadar 1949 yılında açılan Ankara İlahiyat Fakültesi mezunları varsa da bu durum öğretmen sıkıntısını gidermek için yeterli olmamıştır. 1959 yılında yüksek İslam enstitülerinin kurulmasına kadar hoca sıkıntısı devam etmiştir.³⁶ Bu enstitülerin ilki 1959 yılında İstanbul’da, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü adıyla açılmıştır. Daha sonra farklı illerde faaliyete başlayarak sayıları artmıştır.

İmam hatip okulu mezunlarının kendi alanlarında yükseköğrenime devam edebildikleri tek yer, Yüksek İslam Enstitüleriydi. İmam hatip okul mezunları lise mezunu sayılmadıklarından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine dahi alınmamışlardır. Bu okul mezunlarının, diyanet görevlisi olmak, dışarıdan fark

³² Akın, *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*, 137.

³³ Doğan - Çapçuoğlu, “İmam Hatip Liseleri”, 151-152.

³⁴ İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği, MEB, *İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği* 14193 (22 Mayıs 1972). 175.

³⁵ Öcal, “İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, 236.

³⁶ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 105.

dersleri vererek lise mezunu olmak ve enstitülere gitmek gibi seçenekler dışında alternatifleri olmamıştır. Bu okulların ilk öğrencilerinin çoğu köyden gelen imkanları kısıtlı olan çocuklar olmalarına rağmen “kendilerini meslekleri için mükemmel şekilde yetiştirmek idealiyle” okumuşlardır.³⁷ Müfredatlarında Arapça dersi olmadığı için³⁸ kendi imkânlarıyla çoğu zaman okul dışı zamanlarda bilgi eksikliklerini giderme yoluna gitmişlerdir.

1965 yılından itibaren din görevlileri, devlet memuru grubuna dâhil edilmiştir. Bu görevi icra edenler devlet bütçesinden maaş almaya başlamışlardır. Bu durum din görevlilerinin itibarlarının artmasına katkı sağlamıştır.³⁹ Bu düzenlemeler, imam hatip okullarına teveccühü arttırmış, devlet millet kaynaşmasını sağlamıştır.⁴⁰

1.6. İmam Hatip Liseleri

1739 sayılı Milli Eğitimin Temel Kanununda bu okullar, liseler olarak isimlendirilerek “İmam-hatip Liseleri, imamlık, hatiplik ve Kur an kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi ile görevli elemanları yetiştirmek üzere, Millî Eğitim Bakanlığınca açılan ortaöğretim sistemi içinde hem mesleğe hem yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumlarıdır.”⁴¹ şeklinde tanımlanmıştır. Düzenlemeyle bu okullar, imam, hatip, Kur’an kursu öğreticisi yetiştiren ve yükseköğretime hazırlayıcı program uygulayan orta öğretim kurumu olarak kabul edilmişlerdir.⁴² Bu uygulama, imam hatip okullarında değişimi ve ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Çünkü bu kanunla öğrenciler, o yıllarda devam edebildikleri yüksek İslam enstitüleri yanı sıra üniversitelerin sözel puanla öğrenci alan bazı bölümlerine girme hakkına da kavuşmuşlardır. Diğer bütün mesleki ve teknik okullar ile birlikte üniversitelerin farklı bölümlerine öğrenci göndermek, sonraki yıllarda bu okullara olan teveccühün artmasını sağlamıştır. Dahası, Milli Eğitim Temel Kanunu, Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun yanında imam hatip okullarına ikinci bir yasal dayanak olmuştur.⁴³

³⁷ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 107.

³⁸ Acuner, “İmam Hatip Okulları”, 131.

³⁹ Doğan - Çapcıoğlu, “İmam Hatip Liseleri”, 156.

⁴⁰ Şimşek, “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, 410.

⁴¹ 1739 Milli Eğitim Temel Kanunu , (16 Haziran 1973), Kanun No. 14574.

⁴² Acuner, “İmam Hatip Okulları”, 131.

⁴³ Öcal, “İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, 246-247.

İmam hatip liselerinde diğer önemli bir gelişme ise 1974 yılında Arapça ve Kur'an- Kerim derslerinin zorunlu seçmeli ders şeklinde müfredatlarına eklenmesi olmuştur. Bu durum Kur'an'ın okunması ve anlaşılmasına yönelik daha çok vurgunun yapılmak istendiği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte orta kısımda dini/mesleki dersler önceki yıllara göre azaltılmıştır. Bu uygulamanın sebebinin, ortaokul ile lise müfredatlarının birbirini tamamlaması şeklinde (3+4=7) düşünülmüş olduğu söylenebilir. Yoksa bu okullara yönelik olumsuz bir gelişme şeklinde yorumlanması doğru değildir. 12 Eylül 1980 İhtilali sonrası Milli Eğitim Temel Kanununda yapılan kimi düzenlemelerle imam hatip lisesi mezunlarına yükseköğretimin istisnasız bütün bölümlerine girme hakkı tanınmıştır.

İmam hatip okullarıyla ilgili dikkat çeken diğer bir husus ise yönetmeliğinde kayıt şartlarından birinin "erkek olmak" şeklinde yer almasıdır. Bu durum aslında Anayasanın "eğitimde fırsat eşitliği" ilkesine terstir. Nitekim hukukçu bir velinin girişimleri sonucu 1976 yılında bu şart değiştirilmiş ve kız öğrenciler bu okullara kayıt hakkı elde etmişlerdir.⁴⁴ Sonraki yıllarda kayıt yapan ve devam etmiş öğrencilerin sayıları giderek artmıştır.

1986'da Atatürkçülük ile ilgili konular ilkokul 1. sınıftan itibaren tüm okulların öğretim programlarına, ders kitaplarına ve derslere dâhil edilmiştir. Bu kapsamda imam hatip lisesi müfredatında yer alan Fıkıh, Arapça, Akaid, Kelam, Dinler Tarihi gibi derslere de Atatürkçülük ile ilgili konular eklenmiştir.⁴⁵

1.7. Anadolu İmam Hatip Liseleri

Anadolu liseleri, MEB tarafından yabancı dille öğretim yapacak okullar olarak tasarlanmış ve ilk olarak 1955'te "Maarif Koleji" adıyla açılmıştır. 1975'te bu kolejler "Anadolu Liseleri" ismiyle dönüştürülmüş ve başarılı öğrencileri kabul etmişlerdir. Anadolu imam hatip liseleri (AİHL) ise yurt dışında yaşayan işçi çocukların Türkiye'ye getirilerek yetiştirilmesi ve din görevlisi olarak yeniden geldikleri yerlere gönderilmesi amacıyla açılmıştır. Bu amaçla ilk olarak İstanbul'da 1985-1986 yılında yabancı dili Almanca ağırlıklı Beykoz Anadolu İmam Hatip Lisesi açılmıştır. Bu okul daha 1990 yılında Kartal'a taşınarak Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi adını alarak marka ve öncü bir model olmuştur.⁴⁶ 1989-1990 öğretim yılında bu okulun programına İngilizce ağırlıklı bir bölüm eklenmiştir. Bu okullar farklı illerde de açılarak sayıları gittikçe artmıştır. Açılış amacına uygun

⁴⁴ Öcal, "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi", 242.

⁴⁵ Doğan - Çapçuoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 158.

⁴⁶ Acuner, "İmam Hatip Okulları", 131.

olarak bu okullar ilk dönemlerde Almanya'dan gelen öğrencileri kabul etmesiyle birlikte sonraki yıllarda sınavla yurt içinden öğrencileri de kabul etmiştir. Dış ülkelerden gelen öğrenciler zamanla azalmıştır.⁴⁷

Sınavla öğrencileri kabul eden okullarda, sınıfta bulunan öğrenci sayılarının da belirli bir sayıda tutulması, başarının artmasını beraberinde getirmiştir. Bu okulların ders çizelgelerinde hazırlık sınıflarında 23 saatlik yabancı dil eğitiminin verilmesi onları diğer İHL'lerden ayıran temel özellik olarak göze çarpmaktadır.

Bu okullar ile ilgili sıkıntı ise belli bir dönemde bağımsız olarak açılmalarına izin verilmemesidir. Yani ilk açılan AİHL bağımsız müdürlük iken diğerleri daha çok şube şeklinde olmuştur. Farklı semtlerde ve ayrı binalarda şube şeklinde faaliyet gösteren okulların öğrenci sayıları gittikçe artmıştır. 1992-1993 yılından itibaren bu şubeler bağımsız müdürlük haline de gelmeye başlamıştır.

1.8. 28 Şubat 1997 Sonrası İmam Hatip Liseleri

1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılması ve soğuk savaşın son bulmasıyla komünizm tehlikesi nispeten azalmıştır. Amerika Birleşik Devletleri 'radikal İslam'ın en önemli düşman olduğu" şeklinde bir anlayışı dünyaya servis etmeye başlamıştır. Bu tavrın etkisiyle ülke içerisinde bazı kesimler, imam hatip okullarının artmasından rahatsız olmaya başlamıştır.⁴⁸ 28 Şubat 1997 yılında Milli Güvenlik Kurulunun (MGK) aldığı ve açıkladığı kararlar hem dönemin Refah yol hükümetini hem de dini önemseyen farklı kesimleri ciddi derecede sarsmıştır. Erbakan'ın istifaya zorlanması neticesinde, Mesut Yılmaz'ın Başbakanlık, Hikmet Uluğbay'ın da Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı koalisyon dönemine geçilmiştir. "28 Şubat süreci" olarak isimlendirilen bir dönemde bir dizi kararlar alınmıştır. Bu kararlardan İmam Hatip Liselerini en çok etkileyen ise yükseköğretimin farklı bölümlerinde okumalarının engellendiği 5+3 kesintisiz zorunlu eğitim kararıdır.⁴⁹ Bu durum İmam Hatip Liselerinin ortaokul kısımlarına öğrencilerin alınmaması ve zamanla kapanması şeklinde bir sonuç doğurmuştur. Orta kısmın kapanması öğrenci sayısında ciddi bir azalmanın olması anlamına gelmektedir.

İmam hatip okullarının lise kısımlarıyla ilgili ise 1998 yılında 1+3 şeklinde düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemeyle, normal İmam Hatip Liseleri Kur'an-ı Kerim ve Arapça ağırlıklı, Anadolu İmam Hatip Liseleri ise Kur'an-ı Kerim ve

⁴⁷ Öcal, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, 222-223.

⁴⁸ Doğan - Çapçoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 161.

⁴⁹ Doğan - Çapçoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 162.

Yabancı dil (İngilizce veya Almanca) ağırlıklı hazırlık sınıfından sonra lise öğretimi yaptırılan bir kurum hüviyeti almışlardır.

1999 yılında imam hatip lisesi mezunlarının diğer mesleki ve teknik lise mezunlarıyla birlikte kendi alanları dışına çıkmasını kısıtlayan uygulamalar yapılmıştır. Bunun için Ortaöğretim Başarı Puanı'nın hesaplanmasında (OBP) katsayı 0,5 yerine 0,2 ile çarpılma şeklinde bir hesaplama yoluna gidilmiştir. Böylece imam hatip lisesi mezunlarının aleyhine işleyen 25-30 puanlık bir fark ortaya çıkmıştır. Yükseköğretimin farklı bölümlerine girmelerini engelleme çabalarına rağmen kimi İHL mezunları çok yüksek puan alarak bu engelleri aşabilmiştir. Bu durumu fark eden dönemin yöneticileri, 2003 yılında ise OBP'nin 0,8 ile çarpılması yerine 0,3 ile çarpılması şeklinde yeni bir uygulama getirmişlerdir. Bu durum, İHL öğrenci puanlarından yaklaşık olarak 50 puan eksilmesi anlamını taşımaktadır.⁵⁰ Bu uygulama Ak Parti hükümetinin 8. Yılı olan 2010 yılına kadar devam etmiştir. 2010 yılında kısmen; 2011 yılında ise OBP'nin hesaplanmasında kullanılan farklı katsayı uygulamaları tamamen terk edilmiştir. Böylece İHL mezunları diğer lise mezunlarıyla eşit şartlarda üniversite sınavına girme hakkı kazanmışlardır.⁵¹

1997 ile 2004 yılları arası İHL öğrenci sayılarında önemli bir düşüş yaşandığı yıllar olmuştur. 1996-1997 öğretim yılında ortaokul ve lise öğrenci sayısı 511 bin 501 iken 1997-1998 öğrenim yılında 178 bin 46'ya düşmüştür. 2002-2003 öğretim yılında ise bu sayı 64 bin 53'e kadar gerilemiştir.⁵² Dahası pek çok İHL kapatılmak durumunda kalmıştır. Sonraki yıllarda kısmen artan öğrenci sayılarında asıl artış 2011 yılı sonrası ortaokulların açılmasıyla gerçekleşmiştir.

1.9. 4+4+4 Eğitim Düzeninde İmam Hatip Lisesi

Yukarıda ifade edildiği gibi 28 Şubat sürecinde imam hatip liselerinin orta kısımları kapatılmış, katsayı uygulamasıyla bu liselere teveccüh azaltılmıştır. Kamuoyunun yoğun talebi, din ve değerler konularının erken yaştan itibaren verilmesinin daha etkili olabileceğine dair pedagojik bulgular, siyasi emeller, bu okulların orta kısımlarının tekrar açılmasını gündeme getirmiştir. Nitekim 2012-2013 öğretim döneminde zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması, imam hatip liselerinin orta kısımlarının açılmasının yasal zeminini oluşturmuştur. 12 yıllık zorunlu eğitim düzenlemesi, zorunlu 5 ilkokul (1,2,3,4,5) + 3 ortaokul (6,7,8) yerine

⁵⁰ Ruşen Çakır vd., *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2004), 73.

⁵¹ Öcal, "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi", 252-253.

⁵² Çakır vd., *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*, 63.

4 ilkokul (1,2,3,4)+4 ortaokul (5,6,7,8) + 4 lise (9,10,11,12) şeklinde 4+4+4 olarak bilinen bu uygulamayı içermektedir. Böylece yeni düzenleme ile ilkokulu tamamlayan öğrenciler imam hatip ortaokullarına gidebilmektedirler. Düzenlemenin çıktığı 2012 yılında 1099 imam hatip ortaokulu açılmış, bu okullara 94.467 kişi kayıt yaptırmıştır.⁵³ Ancak rızasıyla kayıt yaptıran öğrenciler olduğu gibi yakın bölgesinde başka okul olmadığı için bu okullara gitmek durumunda kalanların olduğu bilinmektedir.

2014 yılında imam hatip liselerinde program çeşitliliğine gidilmiştir. Bu çerçevede liselerde 8 ayrı program uygulanmaktadır. İngilizce, Arapça, Fransızca, Almanca, Farsça, İspanyolca, Rusça, Çince, Japonca, İtalyanca olmak üzere 10 ayrı dilde hazırlık sınıfının bulunduğu 48 okul mevcuttur. Proje imam hatip liseleri, merkezi sınav ve özel yetenek sınavıyla öğrenci almaktadır. Hafızlık eğitimi tamamlayan öğrencilerin kayıt yaptırabildiği hafızlık proje imam hatip liselerinin sayısı 58'dir. Geleneksel ve çağdaş görsel sanatlar programı uygulayan sanat bölümlerinin yer aldığı 14 okula öğrenciler özel yetenek sınavıyla kabul edilmektedir. Spor programı uygulayan 8 okul, musiki programı uygulayan 12 okul mevcuttur. 17 uluslararası imam hatip lisesinde dünyanın 105 ülkesinden öğrenciler gelmektedir. Teknoloji ağırlıklı imam hatip liselerinin sayısı ve ilahiyat ağırlıklı eğitim veren imam hatip liselerinin sayısı 2'dir. YKS'de (Yükseköğretim Kurumları Sınavı) 436 öğrenci ilk 1000 öğrenci arasına girmiştir. 2022 yılı itibariyle Türkiye'deki tüm ortaokul öğrencilerinin sayısı 5 milyon 121 bin 124'tür. İmam hatip ortaokulu öğrenci sayısı, 710 bin 264'tür. İmam hatip ortaokulu öğrencilerinin tüm okullar içindeki oranı ise 13,87'dir. İmam hatip lisesi öğrencilerinin tüm liseler arasındaki oranı ise 10,34'tür.⁵⁴

4+4+4 zorunlu eğitim adlı düzenlemeyi destekleyenler olduğu gibi düzenlemeye karşı çıkanlar da olmuştur. Karşı çıkanlar, zorunlu din eğitiminin yanında, bazı okulların imam hatibe çevrilmesi ve yeni imam hatip ortaokullarının açılmasını hedef almışlardır. Bu durumu "düzenlemenin dayanağı çocuk psikolojisi ya da çocukların sağlıklı gelişimi değil, imam-hatiplerin orta kısımlarını yeniden açmaktır."⁵⁵ şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıca düzenlemeye ilişkin "Hurafe ve inançların belirleyeceği bir toplumsal yapının oluşumuna zemin

⁵³ Zafer Çelik vd., *4+4+4 Eğitim Reformunu İzleme Raporu* (Eğitim-Bir-Sen, 2013), 26.

⁵⁴ ÖNDER İmam Hatipliler Derneği, "İmam Hatiplerin Tüm Okullara Oranı 13,5", *Önder İmam Hatipliler Derneği* (20 Eylül 2022).

⁵⁵ İlkay Meriç, "4+4+4'ün Arkasına Gizlenenler", *Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum* (17 Nisan 2012).

oluşturacak 4+4+4 düzenlemesi yetişecek kuşaklara, ülkemize ve ulusumuza daha fazla zarar vermeden kaldırılmalı.”⁵⁶ şeklinde itirazlarını yöneltmişlerdir.

1.10. Proje Anadolu İmam Hatip Liseleri

Çağın ihtiyaçlarına, öğrenci ve velilerin taleplerine bağlı olarak imam hatip okullarında farklı programlar uygulama yoluna gidilmiştir. Bu anlamda öğrencilerin daha nitelikli ve farklı yükseköğretim alanlarına gitmelerine katkı sağlamak amacıyla farklı program uygulayan imam hatip ortaokulları ve liselerin sayısı gittikçe artmaktadır. MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü bu okulları aşağıdaki şekilde tasnif etmiştir. İmam Hatip Ortaokulları (İHO), Anadolu İmam Hatip Liseleri (AİHL), bünyesinde İHO bulunan AİHL (AİHL+İHO), proje okulları, program okulları, dil projesi hazırlık sınıfı uygulayan AİHL, örgün eğitimle birlikte hafızlık projesi/programı İHO, hafızların eğitim gördüğü AİHL (hafızlık pekiştirme), güzel sanatlar, musiki ve spor programı uygulayan AİHL, Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri.⁵⁷

Proje AİHL’ler öğrencileri akademik, sosyal, kültürel sportif ve mesleki alanda daha nitelikli hale getirmek için⁵⁸ öğrenci merkezli, öğrenciye ve çoklu zekâ kuramını temel alan bir yapı görünümündedir. Öğrencilerin sınavla alınması, okul yönetim yapı ve işleyişindeki farklılıkları, öğretmen seçiminin yapılabilmesi, program çeşitliliği⁵⁹ imkânı gibi hususlar bu okullarda istenen verimin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte, farklı program uygulayan İHL’lerin varlığı bazı kesimler tarafından Anadolu Lisesi- AİHL, Fen Lisesi -Fen Lisesi Programı uygulayan AİHL, Sosyal Bilimler Lisesi -Sosyal Bilimler Lisesi Programı uygulayan AİHL, Güzel Sanatlar Lisesi -Güzel Sanatlar Lisesi programı uygulayan AİHL, Spor Lisesi- Spor Lisesi programı uygulayan AİHL’lerin olmasını alternatif eğitim şeklinde değerlendirilerek sert bir şekilde eleştirilmiştir.⁶⁰ Bu eleştirilerden nasibini alan programlardan biri de Uluslararası İmam Hatip Liseleridir.

⁵⁶ Eğitim İş Sendikası, “Meb İstatistikleri 4+4+4 Eğitim Sisteminin Yarattığı Yıkımı Ortaya Koydu” (Erişim 09 Kasım 2022).

⁵⁷ “Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar” (Erişim 09 Kasım 2022).

⁵⁸ Davut Karaman, “Yöneticilerine Göre Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Program Çeşitliliği ve Proje Okul Uygulamasının Değerlendirilmesi”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (30 Haziran 2021), 11.

⁵⁹ “Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgelerinde Değişiklik Yapılması” (Erişim 09 Kasım 2022), 21.

⁶⁰ Maksut Balmuk, “İmam Hatip’te Yeni Oyun”, *Odatv4.Com* (Erişim 09 Kasım 2022).

1.11. Uluslararası İmam Hatip Liseleri

Küreselleşen dünyada toplumların sağlıklı iletişim kurabilmesi için iş birliğine ve diğerini tanımaya ciddi ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda, farklı ülkelerde eğitim görme, uluslararası düzeyde öğrenci değişim programları, program akrediteleri gibi uygulamalara başvurulmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de uygulanan programlardan biri uluslararası imam hatip liselerinin açılmasıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı’nın ortak projesi olan uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinin açılması Müslümanların yaşadığı ülkelerle kültürel birlik oluşturma anlamında önemlidir. Bu liselerin açılmasıyla yabancılara, Türkçe öğretilmesinin yanında onların hem kendi aralarında hem de Türk öğrencilerle kaynaşmalarını sağlayarak aralarında kalıcı bağların kurulması hedeflenmektedir.⁶¹ Bu amaçla ilk olarak 2006-2007 öğretim yılında farklı ülke öğrencilerini kabul eden Kayseri Mustafa Germirli AİHL açılmıştır. 2011-2012 yılında ise Fatih Sultan Mehmet AİHL öğretime başlamıştır. 2022 yılı itibariyle uluslararası imam hatiplerin sayısı 17’ye kadar çıkmıştır.⁶² Bu liselere Asya’dan Avrupa’ya, Kafkaslardan Afrika’ya kadar dünyanın pek çok ülkesinden öğrenciler gelerek eğitim alma fırsatı elde etmişlerdir. Bu anlamda dünyanın dört bir yanındaki Müslümanları tek çatı altında toplamaya katkı sağladığı söylenebilir.⁶³

2. İmam Hatip Modeli ve İlgili Tartışmalar

Eğitim sistemleri, bir toplumun yükselmesine katkı sağladığı gibi bazen de geri kalmasına da sebep olabilmektedir.⁶⁴ Dolayısıyla eğitim sistemlerinin en önemli hedefi, birey ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek olmalıdır. Bu anlamda Osmanlı devletinin son dönemlerinde eğitim-bilim merkezleri olarak medreseler, toplumun ihtiyaçlarına cevap verme özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Medrese, orta ve yükseköğrenim düzeyinde eğitim veren merkez olarak kendisinden beklenen fonksiyonları göstermeyince başka yollar aranmak durumunda kalınmıştır. Batılı anlamda okulların açılması bu arama çabalarının

⁶¹ Fatih Bayezit, “Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri”, *TALİM* 1/2 (2017), 302.

⁶² Uluslararası İmam Hatip Mezunları Derneği, “Türkiye’deki Uluslararası İmam Hatip Liseleri” (Erişim 09 Kasım 2022).

⁶³ Esra Doğan, *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde Eğitim* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 73.

⁶⁴ Hasan Şahin, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12 (01 Ocak 1999), 253.

ürünü olarak görülebilir. Bununla birlikte medrese düzeninin çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden düzenlemesi amacıyla kimi çabalar gösterilmiştir. Yukarıda tarihine dair bilgi verilen Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Eimme ve'l Hutaba, Medresetü'l- İrşad ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medreseleri bu çabanın ürünleridir. Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı bu girişimlerin başarılı olmasını engellemiştir. Ancak söz konusu medreseler, çağın ihtiyaçlarına cevap verecek bir imam hatip modelinin şekillenmesine katkı sağlamışlardır. Yeni açılan bu eğitim kurumlarının ders programları incelendiğinde, Medresetü'l-Eimme ve'l Hutaba'nın isim benzerliği olarak, Medresetü'l-Vaizin ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medreselerinin ise müfredat (ders isim ve içerikleri) yönünden imam hatip modeline kaynaklık sağladığı söylenebilir.⁶⁵

İmam hatip modeli hem kültür ve fen derslerinin hem de mesleki (dini) derslerin birlikte, biri diğerini destekleyecek ve öğrencilerin bütün gelişim alanlarına hitap edecek şekilde tasarlanmasını öngören bir modeldir. Bu model, Selçuklu-Osmanlı tecrübesinden de kaynağını alan Türkiye'nin kendine özgü geliştirdiği İslam eğitim modelidir.⁶⁶ Gelenek ile modern arasında dengeyi dikkate alan bu modelde, modernizmin ve sekülerliğin ihmal ettiği insanın manevi yapısı ve ihtiyaçları dikkate alınmaktadır. Başka bir ifadeyle dini dersler yoluyla insanın kendini ve rabbini tanıyarak bu dünyada erdemli bir yaşam sürmesi ve bu yaşamıyla öte dünyada güzel bir geleceği elde etmesi hedeflenmektedir. Öte yandan bu modelde müfredatın yaklaşık %60'ı kültür ve fen derslerinden oluşmaktadır. Derslerin verilme usulü öğrencilerin bütün yetilerinden istifade etmesine katkı sağlayacak şekildedir. Ayrıca, dersler, Kur'an ve Sünnet çerçevesinde ve çağdaş eğitim verilerini dikkate alacak bir usulde yapılandırılmaktadır. Zihinsel becerilerden yeterince istifade edilmesi, duygularının ihmal edilmemesi ve alınan eğitimin öğrenciyi özgürleştirme ve özgünleştirme beklenmektedir. Bu modelde verilen eğitim, salt sadakat ve itaati merkeze alan kimi dini grupların eğitim yaklaşımlarından farklılaşmaktadır. Bu anlamda İmam hatip modelinin eğitim düşüncesi ve yaklaşımı geleneksel medrese anlayışından öte, batı tarzı mekteplere daha çok benzemektedir.⁶⁷

⁶⁵ "Türkiye'nin İmam Hatip Modeli Ve İslam Dünyasında Medreseler--Doç. Dr. İbrahim Aşlamacı", haz. Ankara Düşünce Atölyesi ADA.

⁶⁶ İbrahim Aşlamacı, "Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 266.

⁶⁷ Aşlamacı, "Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri", 269.

İmam hatip modelinin kurumsal hali olan imam hatip okulları, öğrencileri sadece İmam ve Hatiplik görevi için hazırlamazlar. Pek tabii bu kurumlardan mezun olan öğrencilerin bir kısmı bu görevleri icra edecektir. Ancak bu modelde dileyen öğrenciler, dini dersleri aldıktan sonra başka mesleklere yönelmektedirler. Burada aldıkları dini dersler onların hayatı doğru anlamlandırma, insan ilişkilerinde adil olma, erdemli bir yaşam sürme, ahlaki normlara riayet etme ve yaratıcıya karşı sorumluluklarını bilme noktasında katkı sağlamaktadır. Aşağıda açıklandığı üzere imam hatip modelinin beş önemli özelliğinin olduğunu söylemek mümkündür:

2.1. İmam Hatip Modelinin Temel Özellikleri

İmam hatiplerin model olmasını sağlayan ve bir bakıma onları diğer eğitim yaklaşımlarından ve İslam eğitim tecrübelerinden ayıran özellikler vardır. Aşlamacı'ya göre imam hatip modelinin temel özelliklerini aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür.⁶⁸

2.1.1. Devletin Gözetimi ve Denetimi Altında Bulunması

Bu modelin en temel özelliği devletin denetimi ve gözetimi altında ve devlet tarafından uygulanıyor olmasıdır. Dini eğitimin devlet tarafından ifa edilen temel bir hak olarak düzenlenmesi ve uygulaması, toplumsal uzlaş ve bütünlük açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Öğretmenlerinin devlet tarafından atanması, müstemilatın devlet tarafından yapılması, programının devlet tarafından hazırlanması yönüyle model, döneminin şartları içerisinde eğitim öğretimi bir kamu hizmeti olarak sunan Nizamiye medreselerine benzemektedir. Öte yandan eğitimin devlet tarafından verilmesi yönüyle batılı devletlerin laiklik anlayışına dair geliştirdikleri dini eğitimin özel teşebbüslerce veya bağımsız sivil toplum kuruluşlarınca verilmesi fikrinden ayrılmaktadır.⁶⁹

2.1.2. Genel Eğitim Sistemi İçerisinde Yer Alması

1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu imam hatip okulları dahil ülkedeki tüm öğretim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığına bağlayarak hepsini tek çatı altında toplamıştır. 1973 yılında çıkartılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası, İmam-Hatip okullarının milli eğitim sistemi içerisindeki konumunu devam ettirmiştir. İmam hatip okullarında, kuruluşlarından günümüze kadar

⁶⁸ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 157-168.

⁶⁹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 190.

paralel bir eğitim sistemi yapılanmasına gidilmeyerek bu okulların milli eğitim sisteminin bir parçası haline getirilmesi, belirlenen milli eğitim politika ve uygulamalarının bir sistem ve bütünlük içerisinde yürütülmesine olanak sağlanmıştır. Buna rağmen, farklı program uygulamasını alternatif eğitim şeklinde değerlendirenler olmuştur.

2.1.3. Dini Dersler ve Kültür Derslerinin Birlikte ve Modern Tarzda Sunulması

Cumhuriyet dönemi boyunca imam ve hatip mektepleriyle başlayan tecrübede bu okullar için hazırlanan müfredatların, genel olarak %60'ını fen ve kültür dersleri, %40'ını dini dersler oluşturmuştur. Bu durum gelenek ile modernin uyum içerisinde buluşturulması anlamına gelmektedir. Bu modelde, müfredatın fen ve kültür dersleriyle çeşitlenmesi medrese geleneğinden farklı şekilde, modern batı eğitim düşüncesinden etkilenme şeklinde yorumlanabilir. Dahası müfredatta yer alan derslerin modern tarzda okutulması çağdaş bir yöntemin takip edildiğini gösterir. Bu durum mevcut dini bilginin tekrarı ve taklidi yerine, onun çağa uygun anlaşılması ve yorumlanması şeklinde bir yaklaşımın benimsendiğini gösterir.⁷⁰ Ayrıca imam hatip okulları, genel eğitimde verilen din öğretimini yeterli bulmayan ya da okulların kültürünü ve dini atmosferini önemseyen toplumsal bir kesime alternatif sunmaktadır. Başka bir ifadeyle dünya ahiret dengesi kuran bireylerin yetişmesini arzulayan kimseler, imam hatiplerle bu imkânı bulmaktadır.

2.1.4. Türk- İslam Anlayışını Benimsemesi

Türk Müslümanlığı; İslam'ın Sünni Hanefi yorumunun benimsenmesidir. Bu yorumun iki farklı boyutu vardır. Bunlardan ilki, medreselerin ve ulemanın temsil ettiği fıkıhçı bir anlayışı yansıtan yaklaşımdır. İkincisi ise geniş halk tabakalarının sahip olduğu evliya kültü merkezli mistik ve halk İslam'ı denilen anlayıştır. Batılılaşmayla birlikte, modern yaklaşımın eklenmesiyle Sünni Hanefi yorum farklı boyutlara sahip olmuştur. Bu yorumda sahihlik vurgusuyla hurafenin terk edilmesi önemsenmiştir. Cumhuriyetle birlikte, yeni devletin ideolojisi ve inkılablarıyla uyumlu milli birlik ve beraberliği önemseyen tek tip bir İslam anlayışına evrilmiştir.⁷¹ Dinin daha çok birleştirici yönlerine vurgu yapılan bu yorumda, Sünni İslam'a ait inanç, ibadet ve ahlak esaslarını temel alan Kur'an ve Sünnet merkezli bir yaklaşım takip edilmektedir. Burada, mezhepçilikten uzak bir

⁷⁰ Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*, 161.

⁷¹ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2019).

anlayış benimsenerek konular, çözümleyici ve yorumlayıcı bir tarzda sunulmaktadır.

2.1.5. Sosyo- Kültürel Çevresiyle Bütünleşmesi

Halkın bir kesiminin kendi değerleriyle barışık kendi aydınına karşı derin bir özlem ve ihtiyaç duyması, imam hatip okullarına olan desteğin arkasındaki temel güç olarak kabul edilebilir. Halk kurduğu vakıf ve derneklerle modern sayılacak yapıları inşa ederek bu okulların hizmetine sunmuştur. Okul binalarının ve pansiyonlarının büyük bir bölümü, bu amaçla kurulan dernek ve vakıflar tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca bu okullar din eğimine ciddi kuşku duyan kesimlerden bazılarının bu korkularını yenmelerine de olanak sağlamıştır.⁷² İmam hatip modelinde, cemaatçi bir yapıdan uzak durularak daha kuşatıcı bir yol izlenmiştir. Bu okul mezunları ülkenin farklı yerlerinde insan ilişkilerindeki örneklikleriyle çevreleriyle bütünleşmişlerdir.⁷³ Muhafazakâr halkın sahiplenmesiyle hiçbir meslek lisesine gösterilmeyen teveccüh bu okullara gösterilmiştir.⁷⁴

2.2. İmam Hatip Modeliyle İlgili Tartışmalar

İmam hatip modelinin kurumsal yapıya bürünmüş hali olan imam hatip okulları, açıldığı ilk yıllardan itibaren eleştiriye maruz kalmıştır. Maruz kalınan en ciddi eleştirileri laiklik, mesleki lise olma, gerekenden fazla sayıda açılma, devlet kontrolünde olma, kalite şeklinde sıralamak mümkündür.

2.2.1. Laiklik

İmam hatip okullarına yönelik eleştirilerin en çok yoğunlaştığı nokta laiklik ilkesi olmuştur. Laiklik ilkesi temel alınarak yapılan eleştirilerin büyük bir kısmı pozitivist anlayışa sahip seküler kesimden gelmiştir.⁷⁵ Bunların ilki dinlerin artık insanlığa sunabilecek bir katkılarının kalmadığı, dolayısıyla dini toplumdan ve kültürden tamamen uzaklaştırmanın gerektiğini iddia eden görüştür. Buna göre din, miadını doldurmuş ve din/i eğitimine artık gerek kalmamıştır. Dolayısıyla dini ibadet mekânları inşa etmek ve bu mekânlara resmi olarak imam hatip atamak yersizdir. Günümüz toplumunun birlikteliğini en iyi sağlayan şey ise dünya

⁷² Öcal, "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi", 260-261.

⁷³ Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, 187.

⁷⁴ İrfan Bozan, *Devlet ile Toplum Arasında: Bir Okul: İmam Hatip Liseleri: Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı* (Karaköy, İstanbul: TESEV Yayınları, 2007), 23.

⁷⁵ Teceli Karasu, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi", *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür*, ed. İrşad Sami Yuca (İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022), 501.

yaşamına dini dahil etmemek olan laikliktir. Din dersleri ve din eğitimi veren kurumların varlığı da laiklik ilkesini ihlal anlamına gelmektedir.⁷⁶ Laiklik temelli imam hatip okullarına yönelik bu bakış açısı, çeşitli dönemlerde insan hakları ya da demokrasiyle bağdaşmayan uygulamaların yapılmasına neden olmuştur. 28 Şubat sürecinde uygulanan katsayı uygulamaları bu anlayışın ürünü olarak görülebilir.⁷⁷

Buna karşın toplumun önemli bir kesimine göre, imam hatip okullarının açılması Anayasaya, kanunlara ve laikliğe aykırılık teşkil etmemektedir. 1924 yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat kanunuyla bu okulların bizzat açılmalarının sağlandığı ve Atatürk döneminde açılan bu okulların resmi olarak kapatılma gerekçelerinde laikliğe aykırılığa dair hiçbir ibarenin bulunmadığı bilinmektedir.⁷⁸ Dünyanın farklı ülkelerinin laikliği yorumlama biçimleri de imam hatip modelinin laiklik karşıtı olarak değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır.

2.2.2. Meslek Okulu Hüviyeti

İmam hatip okullarına yönelik eleştirilerin ikincisi ise imam hatip okullarının meslek okulu olarak açıldıkları dolayısıyla mezunlarının bu meslek dışında görev yapamamaları gerektiğine ilişkin görüştür. Bu görüşe göre imam hatip liselerinin pek çok mezunu farklı görevler icra etmektedir. Bu durum bu okulların kendi misyonundan (meslek lisesi olma vasfından) uzaklaştığını göstermektedir. Bu iddia sahiplerine göre meslek ihtiyacına göre imam hatip okulu açılmalı ve öğrenci kabul edilmelidir.⁷⁹ Meslek liseleri ise ilkokula dayalı değildir. Yani ortaokulları yoktur. Dolayısıyla imam hatiplerde ortaokul olmamalıdır. Böylece okulların sayıları, bu okullara duyulan rağbetin sınırlandırılması gerekmektedir.⁸⁰ Bu okullara fazla öğrencinin alınması ekonomiye doğrudan katkı sağlamadığı için bilimsel açıdan da okulların açılması savunulamaz.⁸¹ İmam hatip okullarının kapatılmasını savunanların da kabul ettikleri şey, nitelikli din adamına duyulan ihtiyaçtır. Bunlara göre bu kişilerin yetiştirilmesi devlet kontrolünde olmalıdır.⁸²

⁷⁶ İhsan Toker - Celal Özcan, "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını", *Eskiyeni* 35 (27 Kasım 2017), 34.

⁷⁷ "İHL'ler Laikliğe Aykırı Hale Geldi", *Hürriyet Gazetesi* (2004).

⁷⁸ Atiye Emiroğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 197-200.

⁷⁹ Zekai Baloğlu, *Türkiye'de Eğitim, Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri* (TÜSİAD, 1990), 133.

⁸⁰ Atiye Emiroğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 124-125.

⁸¹ Doğan - Çapçuoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 163.

⁸² Doğan - Çapçuoğlu, "İmam Hatip Liseleri", 153.

Bir bakıma sisteme karşı olmasından korkulan bir grubun, sınırlı sayıda sistem içerisinde olması istenmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi imam hatip liseleri öğrencileri mesleğe ve bir üst öğrenime hazırladığı gibi onların farklı mesleklere yönelmeleri durumunda sahip olmaları gereken dini alt yapıyı almalarına da katkı sağlamaktadır. Kaldı ki bu okullara giden öğrencilerin büyük bir yekûnu bu okulları tercih nedenlerinde imam ve hatiplik yoktur. Bu okullar mesleğin yanında temel dini bilgilerin de edildiği yerlerdir. Dolayısıyla din ve inanç özgürlüklerini kullanmak isteyen ve bu arada farklı bölüm okumak isteyenlerin bu okulları talep etmesi anlaşılır bir durumdur. Ayrıca başta teknik ve meslek liseleri olmak üzere diğer lise mezunlarına da bakıldığında çok azının ilgili alanda çalıştığı söylenebilir. Doğrusu bir kişiyi mezun olduğu okulun programın dışına çıkmasına engel olmak, kişinin gelişim ve iradesini kullanmasını engellediği gibi insan haklarına da zıt bir durum olarak değerlendirilebilir.

2.2.3. Kızların Okula Gitmesi

Kızların imam hatip okullarına gitmesi tartışmaların yaşandığı konulardan biridir. Bilindiği gibi, mezun olmasalar da kız öğrenciler 1960 yılında ilk olarak Yozgat İmam Hatip Okulu olmak üzere farklı illerde bulunan imam hatip okullarına kayıt yaptırmışlardır. 1972 yılında yürürlüğe giren yönetmeliğe göre şartlardan biri “erkek olmak” şeklinde belirlenerek kızların bu okullara gitmeleri engellenmiştir.⁸³ Danıştay’ın kararı sonucu 1976 yılından itibaren bu okullara kızlar tekrar kayıt hakkı elde etmişlerdir. Muhafazakâr ve dindar ailelerinin kızlarını başörtülü olarak okula gönderebilmeleri⁸⁴ bu okullara devam eden kız öğrenci sayısının giderek artmasını sağlamıştır. Bu durum imam hatip okullarıyla ilgili tartışmalara farklı bir boyut eklemiştir. Bazı kesimlere göre imam hatip liseleri sadece imam ve hatip mesleğini yerine getirenleri yetiştiren bir okul olmalıdır. Bu durumda kızların bu okullara gitmemeleri gerekir. Yanı sıra İslam’da kızların imam olamaması bu okulların mesleki amaçtan ziyade politik amaçlara hizmet ettiğini göstermektedir. Dahası bu düşünceyi taşıyanlara göre kızların taktıkları başörtü dini vecibeden ziyade siyasi semboldür. Kızların okullara başörtü ile gitmeleri, bu şekilde yükseköğretimin farklı bölümlerine devam etmeleri ve son

⁸³ Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi -Mukaddime Kitap-* (Bursa: Düşünce Yayınları, 2011), 255.

⁸⁴ Bozan, *Devlet ile Toplum Arasında*, 25.

olarak devlet kurumlarında bu şekilde çalışmalarını rejim karşıtlığıdır.⁸⁵ Son yıllarda bu iddianın daha az dillendirildiği görülmekle birlikte Türkiye tarihinde kızların okullara gitmesi hususunda ciddi sıkıntılı dönemlerin yaşandığı bilinmektedir.⁸⁶ Oysa daha önce değinildiği gibi imam hatip okullarını sadece erkeklere münhasır kılmak anayasanın eşitlik ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Okulları sadece meslek hazırlayan mekanlar olarak düşünmek de öğrencinin ilgisini ve gelişimini dikkate almamak demektir. Kaldı ki son dönemde MEB 'e bağlı kurumlarda bulunan öğretmenlerin büyük bir kısmı imam hatip lisesi ve akabinde ilahiyat fakültesi mezunları bayanlardır. Aynı şekilde DİB'te başta Kur'an kursu öğreticisi ve vaize olmak üzere farklı görev icra eden çok sayıda bayan bulunmaktadır. Hali hazırda DİB yardımcısı da bir bayandır. Dahası pek çok ile bayan müftü yardımcısı atanmıştır.

2.2.4. Farklı Zihniyette Yetişme

İmam hatip okullarının varlığı, iki farklı zihniyete sahip insan tipinin ortaya çıkmasına sebep olacağı iddia edilmektedir. Bu iddia sahiplerine göre Tanzimat'tan beri sıkıntısı çekilen iki zıt zihniyet, imam hatiplerle beraber tekrar devam edecektir. Tevhidi Tedrisat kanunuyla birlikte eğitim tek çatı altında maarif vekâletine bağlı olarak yürütülmektedir. Ancak farklı dönemlerde açılan imam hatipler siyasal bir kimlik de edinerek toplumsal bütünlüğü bozabilmektedir. Kapasitelerinin yüksek olması, kız öğrencilerin alınması, ortaokulların tekrar açılması, farklı program uygulamaları bu okulların ikinci bir genel eğitim kanalını oluşturması şeklinde değerlendirilmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla milli benlik, değer yargıları, yaşam biçimi, dünya görüşü kısacası eğitim profili açısından iki farklı kuşak yetişmektedir. ⁸⁸ Bu görüş savunucuları Milli Görüş lideri Necmettin Erbakan'a atfedilen bir sözden hareketle, bu okulların siyasal İslamcılığın "arka bahçesi" olduğunu iddia etmektedirler.⁸⁹ Türkiye tarihinde farklı dönemlerde imam hatiplere uygulanan katsayı uygulamaları incelendiğinde, bu durumun okullara siyasi anlamların yüklenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü seküler dünya görüşünün savunucuları, imam hatipleri siyasal İslamcılığın temsilcisi olarak görmekte dolayısıyla bu okul öğrencilerinin sadece ilahiyat fakültelerine gidebileceği bir düzenin olmasını istemektedirler. Onlara göre bu

⁸⁵ Baloğlu, *Türkiye'de Eğitim, Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*, 133.

⁸⁶ Simge Akkaş, "Türkiye'de Başörtüsü Yasak ve Düzenlemelerinin Geçmişi" (Erişim 16 Kasım 2022).

⁸⁷ "İHL'ler Laikliğe Aykırı Hale Geldi" (2004).

⁸⁸ Baloğlu, *Türkiye'de Eğitim, Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*, 133.

⁸⁹ Bozan, *Devlet İle Toplum Arasında*, 30.

okul mezunlarının özellikle, polis-asker, mülki amir olma yolları kapatılmalıdır.⁹⁰ Bu okullarda farklı programların uygulanması ise ‐laik okullara alternatif okullar‐ şeklinde değerlendirilerek reddedilmektedir.⁹¹ Doğusu kimi imam hatip lisesi yöneticilerinin eylemleri de siyasi kampaşmaya sebep olduğu da bilinmektedir.⁹²

İmam hatip okullarına yönelik eleştiriler yönelten gruplardan biri de kendilerini dindar olarak gören, medreseden yetişen veya bir cemaate/tarikata mensup müteedeyyin kesimdir.⁹³ Bu kesim, imam hatip okullarında verilen dini bilginin azlığından, mezhepler üstü anlayışla bu bilginin verilmesi metodundan, kültür derslerinin sayısı ve verilme usulünden, hocaların yetersizliğinden, devletin kontrolü gibi hususlardan şikâyet etmektedir.⁹⁴ Onlara göre bu okullar, devlet tarafından mevcut düzene hizmet etmek ve İslam'ı kontrol altında tutmak amacıyla açılmışlardır.⁹⁵ Doğrusu imam hatip mezunlarının yaptıkları hizmetlerle halkı dini anlamda aydınlatmaları ve hurafelerin önüne geçmeleri, dolayısıyla dini grup ve cemaatlerin halkı istedikleri gibi yönlendirmelerini engellemeleri onları böyle düşünmeye sevk etmiş olabilir. Ayrıca rejime sert muhalefet eden bir kesim, imam hatipleri rejimin okulu olarak görmüş ve onlara sert bir şekilde muhaliflik yapmıştır.⁹⁶ Son yıllarda taraftar ve takipçi kazanmaya önem veren bazı kişi ve kesimler sosyal medya üzerinden bu okulları, okutulan dersleri ve içeriklerini hedef almaktadır.⁹⁷

2.2.5. Sayı ve Kalite

İmam hatip okulları tarihi süreçte yapılan tartışmalar ve bunların neticesindeki uygulamalardan çokça etkilenmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi lise olarak kabul edilmedikleri, kızların alınmadığı, üniversiteye girişlerinin engellenmesi amacıyla katsayı uygulamalarına tabi tutuldukları, siyasal İslamcılık ile suçlandıkları, ortaokul kısımlarının kapatıldığı dönemleri yaşamışlardır. Bu gelişmelere bağlı olarak pek çok defa açılıp kapanmışlardır. Tabii olarak bu durum

⁹⁰ Bozan, *Devlet İle Toplum Arasında*, 30.

⁹¹ YÖK, *Türkiye Yüksek Öğretim Stratejisi* (Ankara: Yükseköğretim Kurulu, 2007).

⁹² odatv4.com, ‐İmam Hatip Lisesi Yönetiminden CHP'li Belediyenin Çorbasına Engel... Çocuklar Almasın Diye Nöbet Tuttu‐ (Erişim 26 Aralık 2022).

⁹³ odatv4.com, ‐İyi Ki Okumamışım Okul Filan Elimde Olsa Bu İlahiyattakilerin Çoğunu...‐ (06 Ekim 2016).

⁹⁴ Karasu, ‐Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi‐, 501-503.

⁹⁵ Öcal, ‐İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi‐, 259.

⁹⁶ Karasu, ‐Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi‐, 503.

⁹⁷ ‐Çocuklarınızı İmam Hatiplere, İlahiyatlara Yollamayın! Yoksa Ya Deist Ya Ateist Olur‐, haz. Hüseyin Çevik.

söz konusu bu okullara devam eden öğrencilerin sayı ve kalitesini ciddi derecede etkilemiştir. Örneğin AİHL'lerin olduğu 1990'lı yıllarda bu okulların ve bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin sayılarında ciddi yükselmeler mevcuttur. Bu yıllarda genel eğitim içerisindeki oranları %13 civarındadır. Dahası başarıyı bütün imam hatiplere genellemek doğru olmasa da okul öğrencilerinin önemli bir kısmı yükseköğretimin farklı bölümlerine derece yaparak girebilmişlerdir. Buna karşın 28 Şubat sürecinde ortaokullar kapanmış, lise kısımlarına ise çok az öğrenci devam etmiştir. Günümüzde farklı programlar uygulayan imam hatip liselerinin ve ortaokul kısımlarının açılmasıyla, imam hatip okullarının diğer okullar arasındaki oranı %13,49'a ulaşmıştır.⁹⁸ Son birkaç yıldır niceliksel olarak yatay bir seyir görünmektedir.⁹⁹ Açılışlarından günümüze genelde sosyo- ekonomik olarak alt gelir grubunda yer alan öğrencilerin devam ettikleri bu okullarda nitelik olarak istenen seviyeye ulaşıldığını söylemek güçtür.¹⁰⁰ Bu anlamda bu okulların daha nitelikli hale gelmesi için bilimsel çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir.

Sonuç

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan gerilemeye bağlı olarak batılı tarzda okulların açılmasının yanı sıra medreseler ile ilgili olarak kimi düzenlemeler yapılmaya yoluna gidilmiştir. Bu düzenlemeler kapsamında Medresetü'l-Vaizin, Medresetü'l-Eimme ve'l Huteba ve Medresetü'l- İrşad şeklinde kimi görevlere özel medreseler açılmıştır. Bu medreselerden istenen verim alınamasa da Medresetü'l-Eimme ve'l Huteba isim olarak; Medresetü'l-Vaizin ve Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medreseleri ise program olarak imam hatip okullarına kaynaklık yapmışlardır. Tevhidi Tedrisat ile birlikte medreseler kapatılmış, yerlerine imam hatip mektepleri açılmıştır. 1924 -1932 yılları arasında faaliyet gösteren bu mektepler, dönemin hükümetinin din ve din eğitime yaklaşımı neticesinde kapatılmışlardır. Komünizm tehlikesi, ölü yıkayacak düzeyde din bilgisi olan kimselerin dahi kalmaması ve siyasi hesaplar gibi hususlar din eğitimi verecek kurumları tekrar gündeme getirmiştir. Bu kapsamda, 1949 yılında 10 aylık imam hatip kursları açılmıştır. 1951 yılında ise imam hatip okulları açılmıştır. Bu okullar ilkin ilkökula dayalı 3 yıllık ortaokul şeklinde iken 1955 yılında lise kısımları da açılarak 4+3=7 şeklinde bir yapı olmuşlardır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile birlikte bu

⁹⁸ ÖNDER İmam Hatipliler Derneği, "İmam Hatiplerin Tüm Okullara Oranı 13,5", *Önder İmam Hatipliler Derneği* (20 Eylül 2022).

⁹⁹ Tuncay Karateke, "2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 10/4 (2021), 3880.

¹⁰⁰ Acuner, "İmam Hatip Okulları", 139.

okullar lise olarak kabul edilmiş ve liselerin sahip oldukları tüm haklar bu okullara da tanınmıştır. Kız öğrenciler, 1976 yılında bu okullara kayıt hakkı kazanmış ve bu yıldan itibaren bu okullara ciddi rağbet göstermişlerdir. 1985 yılında yabancı dil ağırlıklı Anadolu imam hatip liseleri açılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda bu okullara giden öğrencilerin artmaları ve bu yükseköğretimin farklı bölümlerine kayıt hakkı kazanmaları laiklik/irtica merkezli kimi tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalara bağlı olarak, 28 Şubat 1997 kararları sonrasında zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla bu okulların orta kısımları kapatılmış, lise mezunlarının yükseköğretimin farklı bölümlerine gidememesi adına katsayı uygulaması getirilmiştir. Neticede imam hatip okullarına giden öğrenci sayılarında ciddi bir düşüş yaşanmış, kimi okullar kapatılmıştır. 2012 yılında zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasıyla bu okulların orta kısımları tekrar açılmış ve hem orta hem de lise kısmına yoğun bir rağbet gösterilmiştir. Sayı olarak artmanın yanı sıra daha nitelikli öğrencilerin yetişmesi adına proje okulları adı altında farklı program uygulayan imam hatip okulları açılmıştır. Dahası 2006 yılından itibaren dünyanın 105 ülkesinden gelen öğrencilerin olduğu uluslararası imam hatip liseleri açılmaya başlanmıştır. Genel eğitim içerisinde yaklaşık %13'lük oranla öğrenci yetiştiren imam hatip okullarının tarihteki en önemli dönemini yaşadığı söylenebilir.

İmam hatip okulları uyguladıkları modellerle dünyada Türkiye'ye özgü İslam eğitim modeli olarak kabul görmüşlerdir. Bu modelin temel özellikleri, eğitimin devletin gözetimi ve denetimi altında yapılması, okulların genel eğitim sistemi içerisinde yer alması, gelenek ile moderni harmanlaması, mezunlarının sosyo-kültürel çevreleriyle bütünleşmeleri, Sünni Hanefi merkezli bir program olma şeklinde göze çarpmaktadır.

İmam hatip okulları açıldıkları günden itibaren üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı kurumlar olmuşlardır. Kendilerini seküler olarak gören kesim, bu okulların laiklik ilkesine aykırı olarak açıldıklarını, meslek okulu olmaları hasebiyle öğrencilerinin yükseköğretimin farklı bölümlerine gitmemesi gerektiğini, imam ve hatipliğin sadece erkek işi olduğu dolayısıyla bu okullara kızların alınmaması gerektiğini, bu okulların uyguladıkları programlarla farklı zihniyette bireylerin yetişmelerine sebep olarak ayrışmaya neden olduklarını iddia etmektedirler. Kendilerini dindar olarak gören kesim ise, devletin bu okullar ile kendisine meşrutiyet kazandırdığını, dini kontrol altında tutmak istediğini, bu okulların samimi Müslüman yetiştirmeye katkı sağlamadığını ifade etmektedirler.

Yukarıdaki tartışma ve iddialar ile birlikte bu okullar, inşa sürecinde de katkısı olan halk tarafından rağbet edilen okullar olmaya devam etmektedirler.

Kaynakça

- Acuner, Yusuf. "İmam Hatip Okulları". *Din Eğitimi*. ed. İbrahim Turan - Bayramali Naziroğlu. 127-144. Ankara: Bilay Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Akın, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Akkaş, Simge. "Türkiye'de Başörtüsü Yasak ve Düzenlemelerinin Geçmişi". Erişim 16 Kasım 2022. <https://www.dogrulukpayi.com/zaman-tuneli/turkiye-de-basortusu-yasak-ve-duzenlemelerinin-gecmisi>
- Aşlamacı, İbrahim. *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam- Hatip Okulları*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.
- Aşlamacı, İbrahim. "Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları Ve Temel Özellikleri". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5 (2014), 265-278.
- Aydeniz, Tuğba Yalçın. "Osmanlı'da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü'l Vaizin". *Osmanlı İstanbulu III*. ed. M. Feridun Emecen vd. 597-621. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Balmuk, Maksut. "İmam Hatip'te Yeni Oyun". *odatv4.com*. Erişim 09 Kasım 2022. <https://www.odatv4.com//siyaset/imam-hatipte-yeni-oyun-0307171200-118895>
- Baloğlu, Zekai. *Türkiye'de Eğitim, Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*. TÜSİAD, 1990. file:///C:/Users/DELL%20i3%203888/Downloads/Turkiyede-egitim.pdf
- Bayezit, Fatih. "Yumuşak Güç Unsuru Olarak Uluslararası İmam Hatip Liseleri". *TALİM* 1/2 (2017), 293-309.
- Bozan, İrfan. *Devlet ile Toplum Arasında: Bir Okul: İmam Hatip Liseleri: Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı*. Karaköy, İstanbul: TESEV Yayınları, 1. Baskı., 2007.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 3. Basım, 2015.

- Çakır, Ruşen vd. *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004. file:///C:/Users/DELL%20i3%203888/Downloads/imam-Hatip-Liseleri-Efsaneler-Gercekler-Rusen-Cakir.pdf
- Çelebi, Ahmet. *İslam'da Eğitim-Öğretim*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 4. Baskı., 2006.
- Çelik, Zafer vd. *4+4+4 Eğitim Reformunu İzleme Raporu*. Eğitim-Bir-Sen, 2013. https://www.researchgate.net/publication/305180673_444_Egitim_Reformunu_Izleme_Raporu
- Derneği, ÖNDER İmam Hatipliler. "İmam Hatiplerin Tüm Okullara Oranı 13,5". *Önder İmam Hatipliler Derneği*. 20 Eylül 2022. Erişim 16 Kasım 2022. <https://onder.org.tr/tr/Haber/imam-hatiplerin-tum-okullara-orani-135-hb2efb4>
- Doğan, Esra. *Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinde Eğitim*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <https://www.proquest.com/docview/2609707924/abstract/4297325AD658489CPQ/1>
- Doğan, Recai - Çapçioğlu, Fatma. "İmam Hatip Liseleri". *Din Eğitimi*. ed. Recai Doğan - Remziye Ege. 143-174. Ankara: Grafiker Yayınları, 8., 2021.
- Eğitim İş Sendikası. "Meb İstatistikleri 4+4+4 Eğitim Sisteminin Yarattığı Yıkımı Ortaya Koydu". Erişim 09 Kasım 2022. <https://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/meb-istatistikleri-4-4-4-egitim-sisteminin-yarattigi-yikimi-ortaya-koydu-1632/#.Y2uXWXZByM8>
- Emiroğlu, Atiye. *Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2019.
- Karaman, Davut. "Yöneticilerine Göre Anadolu İmam Hatip Liselerindeki Program Çeşitliliği ve Proje Okul Uygulamasının Değerlendirilmesi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (30 Haziran 2021), 11-37. <https://doi.org/10.53112/tudear.869069>

- Karasu, Teceli. "Bir Eğitim Kurumu Olarak Bulanık İmam Hatip Lisesi". *Bulanık/Kop İnsan-Coğrafya-Tarih-Kültür*. ed. İrşad Sami Yuca. 489-507. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2022.
- Karasu, Teceli. *Din Eğitiminde İşlevsel Akıl*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Karateke, Tuncay. "2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 10/4 (2021), 3868-3883.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Darül Hilafetil Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri". *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/2 (1978), 1-219. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuislamtd/issue/1197/14059>
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Dârü'l-Hilâfetî'l-Alîyye Medresesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darul-hilafetil-aliyye-medresesi>
- Meriç, İlkay. "4+4+4'ün Arkasına Gizlenenler". *Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum*. 17 Nisan 2012. Erişim 09 Kasım 2022. https://marksist.net/ilkay_meric/444_un_arkasina_gizlenenler.htm
- odatv4.com. "İyi Ki Okumamışım Okul Filan Elimde Olsa Bu İlahiyattakilerin Çoğunu..." 06 Ekim 2016. Erişim 16 Kasım 2022.
- odatv4.com, "İmam Hatip Lisesi Yönetiminden CHP'li Belediyenin Çorbasına Engel... Çocuklar Almasın Diye Nöbet Tuttu" 30 Kasım 2022. Erişim 26 Aralık 2022.
- Öcal, Mustafa. "Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri (1913-2013)". *Değerler Eğitim Merkezi* 100. Yılında İmam Hatip Liseleri (ts.), 65-104.
- Öcal, Mustafa. "İmam Hatip Liselerinde Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah. 224-267. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Öcal, Mustafa. *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi -Mukaddime Kitap-*. Bursa: Düşünce Yayınları, 1. Basım, 2011.

- Şahin, Hasan. "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin İşlevlerini Yitirmesinin Sebepleri Üzerine". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12 (01 Ocak 1999), 253-264. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat302>
- Toker, İhsan - Özcan, Celal. "Laiklik ve Sekülerleşme Bağlamında İmam Hatip Liselerinin Dünü, Bugünü, Yarını". *Eskiyeni* 35 (27 Kasım 2017), 33-50. <https://dergipark.org.tr/en/pub/eskiyeni/issue/36905/422284>
- Uluslararası İmam Hatip Mezunları Derneği. "Türkiye'deki Uluslararası İmam Hatip Liseleri". Erişim 09 Kasım 2022. <http://rihle.org.tr/turkiyedeki-uluslararasi-ihl/>
- YÖK. *Türkiye Yüksek Öğretim Stratejisi*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu, 2007. <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Turkiyenin-yuksekogretim-stratejisi.pdf>
- Zengin, Salih Zeki. "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi". *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 23-47. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Zengin, Salih Zeki. *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Zengin, Salih Zeki. "Kurtuluş Savaşı Döneminde Medrese Öğretim Programları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44/1 (2003), 187-226.
- 1739 Millî Eğitim Temel Kanunu, (Kanun No. 14574). (16 Haziran 1973).
- "Din Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar". Erişim 09 Kasım 2022. http://dogm.meb.gov.tr/bilgisistemi/okul_listesi
- Hürriyet Gazetesi. "İHL'ler Laikliğe Aykırı Hale Geldi". 2004. Erişim 16 Kasım 2022. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ihl-ler-laiklige-aykiri-hale-geldi-38609436>
- İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği, İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği. *MEB, İmam Hatip Okulu İdare Yönetmeliği* 14193 (22 Mayıs 1972). <https://www.memurlar.net/haber/58316/mill-egitim-bakanligi-imam-hatip-okulu-idare-yonetmeliği.html>
- "Ortaöğretim Kurumları Haftalık Ders Çizelgelerinde Değişiklik Yapılması", 21. Erişim 09 Kasım 2022.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/19094445_OrtaoYretim-hdc-2022-2023.pdf

“Türkiye’nin İmam Hatip Modeli Ve İslam Dünyasında Medreseler--Doç. Dr. İbrahim Aşlamacı”. haz. Ankara Düşünce Atölyesi ADA. Yayın Tarihi 27 Nisan 2021. https://www.youtube.com/watch?v=V-_hyiqSibY